

СПЕЦИФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФЕНОМЕНА ОСВІТИ ДОРОСЛИХ

Катерина Кучина

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті проаналізовано специфічні особливості феномена освіти дорослих, які доцільно враховувати в організації процесу навчання дорослих і в професійній підготовці андрагогів. Звернено увагу на специфіку освіти дорослих в аспектах мети, завдань, функцій, принципів, змісту, об'єкта й суб'єкта, форм і результатів. Підкреслено необхідність розробки та прийняття нових освітніх курикулумів, які передбачали б інституціоналізацію освіти дорослих як самостійної сфери розвитку освіти в державі та запровадження професійної підготовки андрагогів як едукаторів, консультантів і фасилітаторів андрагогічного супроводу.

Аннотация:

Кучина Катерина. Специфические особенности феномена образования взрослых.
В статье проанализированы специфические особенности феномена образования взрослых, которые целесообразно учитывать в организации процесса обучения взрослых и в профессиональной подготовке андрагогов. Уделено внимание специфике образования взрослых в аспектах целей, задач, функций, принципов, содержания, объекта и субъекта, форм и результатов. Подчеркнута необходимость разработки и принятия новых образовательных курикулумов, которые предусматривали бы институционализацию образования взрослых как самостоятельной сферы развития образования в государстве и введение профессиональной подготовки андрагогов как эдукаторов, консультантов и фасилитаторов андрагогического сопровождения.

Resume:

Kuchyna Kateryna. Specific features of the phenomenon of adult education.
The article analyses the specific features of the phenomenon of adult education in the aspects of goals, tasks, functions, principles, content, object and subject, form and results, which should be taken into consideration in the practice of the process of adult teaching and in professional training of andragogues (the adult educators). It is argued that modern practice of adult education is based on the principles of General Pedagogy and relatively new experience of andragogy. Specific features of adult education are highlighted: non-directive in nature; a shift in emphasis from knowledge transferring to ensuring conditions for mastering ways of learning; gradual decrease in the amount of forms of teaching and the transition of the subject to the mode of self-development; constant positive correction of the achievements; mandatory orientation on achieving results; relation with practice; dialogization of the content and teaching methods; the specification of assessment of learning outcomes; integrative learning and so forth. Attention is drawn to the specificity of the organization of the adult teaching process, especially in the meaningful aspects, based on physiological, psychological, social and professional features. It is pointed out that the most specific category of andragogy is "adulthood", which has a socio-cultural interpretation, as its content is determined by the society and culture in a certain period. It is noted that specific features of adult education determine the necessity and appropriateness of taking them into consideration in modern practice of organization of adult teaching and in training adult educators. That will be possible subject to further consideration of these problems, understanding them as the subject of new research and as the object of normative and legal nature of education.

Ключові слова:

андрагог; андрагогіка; дорослість; освіта дорослих.

Ключевые слова:

андрагог; андрагогіка; дорослість; освіта дорослих.

Key words:

andragogues (the adult educators), andragogy; adulthood, adult education.

Постановка проблеми. Нові цивілізаційні виклики змушують замислитися над тим, що сучасна людина, намагаючись досягати культурного зростання, узгодити фізичні й духовні потреби з власними й суспільними інтересами, відстає від темпу змін у навколишньому житті. Виникає необхідність безперервного, постійного розвитку людини протягом життя. Від цього залежить конкурентоспроможність людини й розвиток держави загалом. Україна в освітній політиці та практиці поступово впроваджує стратегію освіти впродовж життя, створює системи навчання й професійного вдосконалення дорослих.

Узагальнення матеріалів науково-педагогічних джерел з проблем освіти дорослих свідчить про об'єктивну потребу українського суспільства в науковому осмисленні окресленої ідеї, про наявність численних фрагментарних описів певних конструктів організації процесу навчання дорослих і його часткове впровадження. Виконанням завдань освіти

дорослої людини та формуванням практичних компетенцій займається наука про специфіку навчання дорослої людини – андрагогіка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Хоча у світовій науці термін «андрагогіка» з'явився ще в 50-х роках ХХ ст., у вітчизняній педагогіці його не використовували до кінця 90-х років. З часом, коли були створені відповідні освітні структури (інститути, факультети, центри, кафедри), вітчизняні й зарубіжні вчені розширили коло проблем, які намагається розв'язати андрагогіка: науковий апарат післядипломної освіти й освіти дорослих (О. Аніщенко, С. Архипова, О. Огієнко, Л. Сігасва); інноваційні підходи до навчання в системі післядипломної освіти (О. Киричук, В. Олійник, І. Смагін); акмеологічний підхід до проблем андрагогіки (О. Пехота, В. Онопрієнко); технологічний підхід в освіті дорослих (О. Мороз, С. Сисосва); технології навчання дорослих (В. Арешонков, Н. Протасова); особливості навчання дорослої людини (Т. Десятов, С. Змейов, В. Пуцов); теорія

неперервної професійної освіти та освіти дорослих (А. Марон, Л. Лук'янова, Н. Ничкало, С. Прийма); правовий супровід навчання дорослої людини (Г. Москалик, Н. Савченко).

Проблеми, пов'язані з організацією освіти дорослих, потребують методичного, методологічного обґрунтування й, передусім, виявлення специфічних особливостей цього феномена. Це уможливить досягнення оптимальних результатів за умови врахування їх у сучасній практиці організації освіти дорослих і в професійній підготовці андрагогів.

Формулювання цілей статті. Мета статті – розглянути специфічні особливості освіти дорослих в аспектах мети, завдань, функцій, принципів, змісту, об'єкта й суб'єкта, форм і результатів, які необхідно враховувати в сучасній практиці організації навчання дорослих і в професійній підготовці андрагогів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науковці Л. Лук'янова, О. Аніщенко [8] визначають освіту дорослих як механізм досягнення стійкого економічного розвитку, гарантію громадянського прогресу й демократичного устрою суспільного життя, як прояв відповідальності суспільства за формування людського й соціального капіталу, що відіграє винятково важливу роль у сучасному суспільстві знань, а також як унікальний соціальний інститут, здатний не тільки розвивати й примножувати людський капітал, а й впливати на майбутнє особистості, суспільства, держави.

Питання організації освіти дорослих регулюються Кодексом законів про працю України, Цивільним кодексом України, законами України «Про освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту» та ін. Проте названі вище нормативно-правові документи й інші освітні курикулами не враховують усієї специфіки й рівнів організації освіти дорослих. Сьогодні українське законодавство у сфері освіти дорослих спирається на нормативно-правову традицію, сформовану в колишньому СРСР щодо сфери підвищення кваліфікації й перепідготовки спеціалістів, що, звичайно, не відповідає вимогам сучасності. Це актуалізує розробку нових нормативно-правових документів у галузі освіти дорослих.

Проблеми навчання дорослої людини з урахуванням її віку досліджує андрагогіка – наука про освітні й життєві потреби, наявні та приховані здібності, можливості, індивідуальні особливості й досвід, психіку та фізіологію, а також про форми та методи організації навчання дорослих для поглиблення їхніх знань, забезпечення культурно-освітніх потреб, досягнення індивідуальних цілей, самореалізації особистості [8].

Дослідник С. Вершловський [2] розглядає андрагогіку як науку, що пізнає й узагальнює практику освіти дорослих, створює теоретичні й методичні засади діяльності дорослої людини й допомагає їй здобути загальні та професійні знання, засвоїти досягнення культури й сформувати або переглянути життєві принципи. Науковець С. Змейов [5, с. 7] визначає андрагогіку як процес навчання дорослих, що звужує межі цієї науки, не охоплюючи тих ціннісних змін, що відбуваються у свідомості, професійній діяльності, житті дорослої людини й зумовлюються процесами самоосвіти, самовдосконалення, саморозвитку. В Українському педагогічному словнику [3, с. 25–26] термін «андрагогіка» тлумачиться як педагогіка дорослих, одна з педагогічних наук, яка займається дослідженням проблем освіти, самоосвіти й виховання дорослих. Завданням андрагогіки є опрацювання змісту, організаційних форм, методів і засобів навчання дорослих.

Сучасна практика освіти дорослих спирається на такі ідеї: про провідну роль дорослого в процесі навчання, його прагнення до самореалізації, самостійності, самоврядування; про наявність у суб'єкта навчання життєвого (побутового, соціального, професійного) досвіду, мотивації до навчання як розв'язання важливої життєвої проблеми й досягнення конкретної мети; про перспективи використання набутих у процесі навчання знань, умінь і навичок; про детермінованість навчальної діяльності тимчасовими, просторовими, побутовими, професійними, соціальними факторами, які або обмежують процес навчання, або сприяють йому; про організацію процесу навчання як спільної діяльності того, хто навчається, і того, хто навчає, на всіх етапах його планування, реалізації, оцінювання і, певною мірою, корекції [6, с. 96].

Філософсько-педагогічний аспект окресленої проблеми, з огляду на закономірності процесу навчання дорослих, передбачає особливе цілепокладання, що спирається на соціокультурний досвід, загальнолюдські принципи й наступність освітніх інституцій. Саме тому метою освіти дорослих є задоволення освітніх потреб, розвиток наявних і прихованих здібностей, сприяння досягненню індивідуальних цілей навчання й самореалізації особистості.

Освіта дорослих покликана виконувати такі специфічні функції:

– особистісного зростання – сприйняття суб'єктом навчання фактів постійних змін у суспільстві й уміння керувати ними,

спрямованість на розуміння себе, усвідомлення необхідності динамічного ставлення до життя; розвиток потреби досягнення особистих потенціалів і вдосконалення вмінь (соціальних, громадянських, професійних, мистецьких тощо);

– практично-просвітницьку й виховну – забезпечення професійного й особистісного зростання сформованої людини, що допоможе їй пристосовуватися до динамічних змін сучасного світу;

– дисемінації та модерації досвіду – розуміння всіма учасниками освітнього процесу цінності людського досвіду як можливості неперервної професійної освіти; спрямування до осягнення культурної й наукової спадщини, ідей, традицій, загальнолюдських цінностей;

– соціально-статусну – надання можливості дорослому підвищити власний авторитет у суспільстві;

– дослідно-експериментальну – організація й координація фундаментальних і прикладних досліджень і вироблення науково обґрунтованих і експериментально перевірених рекомендацій щодо розвитку безперервної професійної освіти й просвітницької діяльності;

– інноваційності – створення інноваційних освітніх програм очного й дистанційного навчання з урахуванням світового досвіду освіти дорослих;

– інформаційну – створення інформаційного поля професійного спілкування фахівців у галузі освіти дорослих за рахунок проведення семінарів і конференцій, формування баз даних (бібліографічних, кадрових ідей і проектів), видавничої діяльності.

Поліфункціональність освіти дорослих вимагає сприйняття її як такої, що має певні відмінності від традиційної системи навчання: недирективний характер; зміщення акцентів з передачі знань на забезпечення умов для оволодіння способами їх здобуття, поступове зменшення обсягу форм викладання й перехід суб'єкта в режим саморозвитку; постійна об'єктивна позитивна корекція досягнень; орієнтація на обов'язкове досягнення результатів; зв'язок з практикою; діалогізація змісту й методів навчання; конкретизація оцінювання навчальних результатів; інтегративне навчання тощо.

Відповідно до наукових поглядів Р. Петерсена [1], освіта дорослих ґрунтується на таких провідних ідеях, які ми сприймаємо як основні принципи: загальності (охоплення освітою всіх категорій населення на різних її рівнях); гуманізації (концентрація уваги на інтересах і ролі особистості); демократизації (рівність доступу до освіти всіх громадян; забезпечення активної участі в житті суспільства й держави; забезпечення рівності соціальних

можливостей чоловіків і жінок, осіб з обмеженими можливостями, представників етнічних меншин тощо); децентралізація управління освітою; муніципалізація освіти; автономність освітніх установ, що визначає самостійність навчальних закладів у виборі стратегії свого розвитку, цілей, змісту й методів роботи, юридичну, фінансову й економічну самостійність); випереджувального розвитку (рівень освіти учасників виробництва повинен випереджати рівень розвитку самого виробництва); неперервності (освіта – довготривалий процес, що забезпечує поступальний розвиток творчого потенціалу особистості й усебічний розвиток її духовного світу); інтеграції (зв'язок освіти з життям індивіда й суспільства, а також взаємозв'язок різних видів освіти).

Підкреслимо, що в навчанні дорослих, крім дидактичних традиційних принципів (наочності, доступності, системності, наступності тощо), визначальними й специфічними є: принцип технологічності, ситуативності, варіативності, гнучкості, урахування специфіки освітніх потреб і, обов'язково, валеологічності, який дає змогу впроваджувати здоров'язбережувальні технології, оптимальні та ефективні для фізичного стану дорослої людини.

Специфіка організації процесу навчання дорослих, особливо в змістовних аспектах, зумовлена їх фізіологічними, психологічними, соціальними, професійними особливостями й характеристиками. С. Хаджирадева поділяє освіту дорослих, що пов'язана з задоволенням освітніх потреб населення, на три групи:

– професійна, що пов'язана з задоволенням потреб становлення й удосконалення особистості як працівника, учасника виробничої сфери;

– сімейно-побутова, що задовольняє потреби розвитку умінь, навичок, знань і особистісних якостей, необхідних для ефективного виконання ролей членів родини;

– соціальна, орієнтована на розвиток і вдосконалення функцій людини як члена суспільства, громади, соціальної групи [10]. Йдеться про специфіку змісту освіти дорослих, яка характеризується спрямованістю на випередження розвитку суспільства, досягнення професійної кар'єри, удосконалення особистих знань, умінь і навичок.

На наше переконання, найбільш специфічною категорією андрагогіки є «дорослість», яка має соціокультурне тлумачення, оскільки її зміст визначається суспільством і рівнем культури в певний період. Для розуміння сутності поняття «дорослість» необхідно проаналізувати цей феномен з урахуванням соціологічного, психологічного, педагогічного та інших

аспектів. З біологічного погляду, у багатьох культурах ознакою дорослості вважається статева зрілість, з юридичного – ознаки, пов'язані, переважно, з віком людини. Вичерпну характеристику «дорослості» дає М. Ноулз [11, с. 24], який зазначає, що дорослою є психічно зріла людина, яка виконує визначену соціальну функцію в суспільстві. Автор вважає дорослим того, хто, по-перше, «поводиться як дорослий, тобто грає дорослі ролі (працівника, дружини, батька, відповідального громадянина, солдата) – соціологічне визначення» і, по-друге, «чия самосвідомість є самосвідомістю дорослої людини – психологічне визначення». Людина є дорослою настільки, наскільки вона сприймає себе відповідальною або є відповідальною за своє життя.

Отже, термін «дорослість» позначає не вік людини, а її соціально-психологічну зрілість, яка є фактором подальшого зростання. Науковці [6, с. 116] наводять основні критерії дорослого, який навчається: усвідомлення себе самостійною та самокерованою особистістю; наявність життєвого досвіду як джерела навчання; сформованість готовності та мотивації до навчання; прагнення до реалізації набутих знань, умінь, навичок; зумовленість навчальної діяльності тимчасовими, просторовими, професійними, побутовими, соціальними факторами й умовами.

Досліджуючи відмінності між навчанням дорослих і дітей, слід звернути особливу увагу на закономірність, доведену А. Маслоу: для періоду дорослості характерне перетворення вікових відмінностей на відмінності індивідуальні [9, с. 44]. Саме тому необхідно здійснювати освітній процес з урахуванням індивідуальних особливостей і запитів осіб, які навчаються.

Умовно специфічні особливості дорослого, що навчається, поділяємо на три групи: особливості, пов'язані з підвищенням компетентностей (рефлексія власного професійного рівня, намагання розв'язати власні життєві проблеми, зумовленість навчальної діяльності часовими, соціальними, професійними чинниками тощо); особливості, пов'язані з особистісним зростанням (самореалізація, психологічна, фізіологічна, моральна, соціальна зрілість та ін.); особливості, пов'язані з певними бар'єрами, стереотипами, перешкодами, що певним чином ускладнюють процес навчання.

У процесі навчання дорослих поєднуються як традиційні (частка яких є незначною), так і специфічні форми: класичні курси, спрямовані на набуття, розвиток і покращення знань, умінь і навичок; інтенсиви, що сприяють досягненню навчальної мети за короткий термін; курси

«занурення», які є варіантом інтенсивів; інтерактиви (тренінги, семінари, воркшопи, вебінари та ін.); стажування, що дає можливість набуття досвіду у виробничій діяльності; дистанційне навчання, самоосвіта тощо.

На особливу увагу заслуговує розгляд нових вимог до результатів навчання й освіти дорослих. Йдеться насамперед про надання таких освітніх послуг, які передбачають гарантовану якість і набуття професійних компетентностей. П. Джарвіс у сформульованих ним положеннях про організацію процесу навчання дорослих зазначав, що ті, хто навчають, повинні: організувати навчання дорослих у властивому для кожного темпі; використовувати різні стилі навчання залежно від характеру взаємодії з тими, хто навчається; забезпечувати якнайбільш індивідуалізоване навчання [9, с. 56–57]. Відповідно, специфічною є функція андрагога [8] – організатора навчання дорослих, консультанта, співавтора індивідуальної програми навчання, який надає допомогу в поновленні мотивації до навчальної та професійної діяльності, володіє змістом як андрагогічної, так і професійної діяльності тих, хто навчається, методологією андрагогічного супроводу самоосвіти дорослих (цільове підвищення кваліфікації, випереджувальне навчання основ науково-дослідної роботи, допомога в створенні проектів професійного й особистісного розвитку тощо).

Отже, необхідною є професійна підготовка андрагогів, розширення змісту андрагогічних досліджень; упровадження семінарів і короткотермінових едукаторських курсів тощо [4, с. 61]. Концепція освіти дорослих в Україні декларує необхідність кодифікації нормативно-правових актів, спрямованих на реформування, розвиток та інноваційно-технологічне забезпечення освіти дорослих. Науковці [7, с. 9–14] переконують, що на часі – прийняття Закону України про освіту дорослих, який би передбачав: інституціоналізацію освіти дорослих як самостійної і провідної сфери розвитку освіти в державі; внесення до класифікатора професій професії «андрагог»; економічне забезпечення створення, функціонування й розвитку системи освіти дорослих за рахунок коштів державного бюджету; надання економіко-правового забезпечення діяльності навчальних закладів сфери освіти дорослих; розробку юридичних, соціальних, економічних аспектів процесу навчання дорослих; забезпечення узгодженості з іншими законодавчими актами України, а також із законами інших країн у галузі освіти дорослих.

Висновки. Таким чином, висвітлені специфічні особливості освіти дорослих

в аспектах мети, завдань, функцій, принципів, змісту, об'єкта й суб'єкта, форм і результатів детермінують необхідність і доцільність їх урахування в сучасній практиці організації навчання дорослих і в професійній підготовці андрагогів. Це стане можливим за умови подальшого інтегрованого розгляду окреслених проблем, осмислення їх як предмета нових

наукових розвідок і як об'єкта регулювання нормативно-правового характеру освіти.

Подальших досліджень потребують такі проблеми освіти дорослих: вивчення міжнародної практики; розроблення специфічних технологій, форм і методів навчання; створення в закладах вищої педагогічної освіти кафедр андрагогіки тощо.

Список використаних джерел

1. Бідюк Н. М. Теоретико-методологічні засади організації професійної освіти дорослих у США [Електронний ресурс] / Н. М. Бідюк. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portai/Soc_Gum/vchu/N124/pdf/ (12. 19. 2015).
2. Вершловский С. Г. Образование взрослых: опыт и проблемы / С. Г. Вершловский. – М.: Знание, 2002. – 167 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – С. 25–26.
4. Дем'яненко Н. Трансформація концепції освіти дорослих у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. / Н. Дем'яненко // Вища освіта України. – 2011. – № 2. – С. 59–65.
5. Змеєв С. И. Андрагогика: основы теории, истории и технологии обучения взрослых: монография / С. И. Змеєв. – М.: ПЕР СЭ, 2007. – 272 с.
6. Змеєв С. И. Технология образования взрослых: учеб. пособ. / С. И. Змеєв. – М.: ИЦ «Академия», 2002. – 160 с.
7. Нікітчина С. О. Розвиток системи освіти для дорослих – економічна та соціальна вимога часу / С. О. Нікітчина // Вестник СевНТУ. Серія: Педагогіка. – Севастополь: Севастопольський національний технічний університет, 2008. – Випуск 90. – С. 9–14.
8. Освіта дорослих: короткий термінологічний словник / авт.-упор. Лук'янова Л. Б., Аніщенко О. В. – К.; Ніжин: Видавельц ПП Лисенко М. М., 2014. – 108 с.
9. Пехота О. М. Андрагогічні проблеми у підготовці викладачів для системи післядипломної педагогічної освіти / О. М. Пехота, В. І. Пуцов, Л. Я. Набока та ін. – Чернівці: Букрек, 2006. – 96 с.
10. Хаджирадева С. К. Навчання дорослих як наукова проблема / С. К. Хаджирадева // Дошкільна освіта. – 2005. – № 2(8). – С. 7–14.
11. Knowles M. S. The Modern Practice of Adult Education. From Pedagogy to Andragogy / M. S. Knowles. – Chicago, 1980. – S. 24.

References

1. Bidiuk, N. M. *Theoretical and methodological principles of professional adult education in the USA*. Retrieved from : http://www.nbu.gov.ua/portai/Soc_Gum/vchu/N124/pdf/ [in Ukrainian]
2. Vershlovskii, S. G. (2002). *Adult Educations: Experience and problems*. Moscow: Znanie. [in Russian]
3. Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrainian Pedagogical Dictionary*. Kyiv: Lybid', p.p. 25 - 26. [n Ukrainian]
4. Demyanenko, N. (2011). Transformation of the concept of adult education in the second half of the XX - XXI century. *Vyshcha osvita Ukraine*, 2, p.p. 59 - 65. [in Ukrainian]
5. Zmeiov, S. I. (2007). *Andragogy: Fundamentals of theory, history and technology of teaching adults: monograph*. Moscow: PER SE. [in Russian]
6. Zmeiov, S. I. (2002). *Technology of Adult Education: textbook*. Moscow: PC "Akademii". [in Russian]
7. Nikitchyna, S. O. (2008). Development of adult education - the economic and social demand of the time. *Vestnik SevNTU. Series: Pedagogy*. Sevastopol: Sevastopol National Technical University, Issue 90, p.p. 9 - 14. [in Ukrainian]
8. Lukianova, L. B., Anishchenko, O. V. (2014). *Adult education: a brief glossary of terms*. Kyiv; Nizhyn: Publisher PP Lysenko M. M. [in Ukrainian]
9. Piekhota, O. M. (2006). *Andragogical problems in preparing teachers for the system of postgraduate pedagogical education*. Chernivtsi: Bukrekh. [in Ukrainian]
10. Hadzhyradieva, S. K. (2005). Adult education as a scientific problem. *Doshkilna osvita*, 2 (8), p.p. 7 - 14. [in Ukrainian]
11. Knowles, M. S. (1980). *The Modern Practice of Adult Education. From Pedagogy to Andragogy*. Chicago. [in English]

Рецензент: Левтерова Д. – д.пед.н., професор

Відомості про автора:
Кучина Катерина Олегівна
 kuchina.e.o@gmail.com

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
 вул. Леніна, 20, м. Мелітополь,
 Запорізька обл., 72312, Україна
 doi: dx.doi.org/nvmdpu.v0i15.1270

*Матеріал надійшов до редакції 19.11.2015 р.
 Прийнято до друку 15.12.2015 р.*